

Mgr. Anna Nemcová

Pedagogická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku

Inštitút Juraja Páleša v Levoči

Ing. Mária Migrová

Pedagogická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku

FOLKLOR U ROMÓW

WSTĘP

Czasy, w których żyjemy charakteryzują się dużymi zmianami. Człowiek odkrywa nowe galaktyki, rozwija wszystkie sektory przemysłu, próbuje odkryć strukturę materii, chce kontrolować procesy genetyczne, chce poznawać nieznane kraje. Jednak w Europie, która jest kolebką kultury, znajdują się ludzie, żyjący na tym kontynencie już od dawna, ale w rzeczywistości wiemy o nich bardzo niewiele. Są nimi Romowie. Romowie mieszkają w cywilizowanej Europie od kilku wieków, ale ona nie chce ich zaakceptować. Mają własne zwyczaje, własny zamknięty system życia, do którego z trudem możemy przeniknąć. Obecna sytuacja Romów wynika nie tylko z naszych warunków krajowych, ale z szerszych paneuropejskich sytuacji, które są wynikiem ich mentalności, zwyczajów, które przywieźli ze sobą ze swojej ojczyzny, które przekazują sobie z pokolenia na pokolenie, jak również bardzo ściśle ich przestrzegają. Etnogeneza Romów, główne cechy życia i wędrowania w warunkach feudalizmu miała daleko idące skutki w kształtowaniu ich mentalności i sposobu życia. Każdy wie, że Romowie potrzebują pomocy, ale niewielu jest takich, którzy podają szczerze pomocną dłoń przy rozwiązywaniu tego problemu. Stosunek Roma do władz, różne środki dyskryminujące wynikające z nieznamomości ich kultury, obyczajów i normalnego charakteru życia, zmuszała ich do częstego przemieszczania się z jednego kraju do drugiego. Każdy naród ma swoją historię, ma swoją własną kulturę. Ale nie każdy naród ma szansę ją zrozumieć. Nasza wiedza na temat kultury powstaje dzięki instytucjom, dowiadujemy się o niej w szkole, w kościele i poza nim. Natomiast Romowie uczą się swojej historii w domu. Romowie znają swoją historię jedynie jako mit, nie mają historii, która by była archiwizowana, nie mają możliwości jej udokumentowania.

ROMOWIE NA SŁOWACJI

Słowacja jest krajem wieloetnicznym, gdzie mniejszości stanowią 20% ludności państwa. Wśród różnych grup etnicznych są znaczne różnice. Najbardziej odrębną grupą etniczną w naszym społeczeństwie są Romowie. Różnica między Romami a innymi grupami osiąga bardzo wysoki poziom, dlatego niektórzy nazywają go „romskim problemem”. 80% Romów żyje spokojnie, bezkonfliktowo przez całe pokolenia. Pierwsze wzmianki o wspólnocie Romów na Słowacji pochodzą z XIV wieku: z roku 1322 w Spiskiej Nowej Wsi i z lat 1377 i 1381 z Zemplinu. Romowie zamieszkują całą Słowację, ale nierównomiernie. Większość Romów żyje

w regionie wschodniej Słowacji, a następnie na południu, zachodzie i Słowacji środkowej. Pod względem stopnia integracji mniejszość romska jest bardzo różnorodna. Proces integracji w przeszłości został poprzedzony przymusową asymilacją, która zakłóciła naturalne struktury i tradycje Romów¹. Większość Romów zamieszkuje tereny mniejszych miast i wiosek. Stosunkowo wysoki odsetek, zwłaszcza podczas ostatnich dziesięciu lat zamieszkuje stolicę Słowacji. Struktura wiekowa ludności romskiej przedstawia tzw. progresywny typ piramidy wiekowej z szeroką bazą dzieci i młodzieży oraz niską bazą najstarszej generacji².

DEFINICJA FOLKLORU

Dokładna definicja folkloru nie istnieje. W każdym etapie rozwoju kultury zmieniała się treść i forma kultury ludowej³ w tym również folkloru, jako jego integralnej części. W zależności od zmian, które zachodziły w społeczności zmieniała się funkcja i rola kultury ludowej w systemie społeczno-kulturowym. Pojęcie folklor w kontekście z określeniem przedmiotu badań tej części nauk społecznych, które zajmowały się kulturą ludową i jej tradycjami po raz pierwszy został wprowadzony w roku 1846 przez angielskiego archeologa A. Mertona (Williamia Johna Thomsa). Ludowe obyczaje, przesady i obrzędy nazwał dwoma słowami „*Folk – Lore*” wiedza ludu. Celem autora było wspomóc najstarsze rozpoznawalne części kultury narodu, którego wiedza była cennym źródłem dla rekonstrukcji historii. Frazeologizm sformułowany przez Martona został przyjęty, czego dowodem jest pojawienie się *The Folk – Lore Society*. Podczas kongresu Wspólnoty zostały przyjęte dwa podstawowe pojęcia treści – szersze, według którego chodzi o niepisaną historię ludu, zwłaszcza z okresu przedpiśmiennego, – węższe pojęcie określało „stare obyczaje, zwyczaje, obrzędy i ceremonie dawnych epok, które zostały przekształcone w przesady i tradycję z niższych klas cywilizowanego społeczeństwa”⁴.

TWÓRCZOŚĆ LITERACKA I MUZYCZNA ROMÓW

Folklor Romów jest podzielony na literacki, muzyczno-pieśniowy i taneczny według nowoczesnego folkloru i szczegółowo rozpracowanej klasyfikacji folkloru. Dlatego, korzystając z nowoczesnego systemu klasyfikacji folklorystyki można uważać romskie bajki – *paramisa* za gatunek epicki. Do tego gatunku należą drobne utwory prozaiczne, takie jak wolne opowiadania, historie z życia codziennego, interpretacje snów, opowiadania o istotach i zjawiskach nadprzyrodzonych, memoriały z życia Romów, jak również przysłowia i porzekadła, zagadki

¹ P. Pollák, *Potenciál cirkvi a náboženských spoločnosti pri integrácii Rómov do spoločnosti*, [w:] *Kultúrne kontexty sociálnej interakcie a sociálnej komunikácie v etnicky zmesianých lokálnych spoločnostiach*, Nitra 2009.

² V. Fabianova, *Folklorná tvorba Rómov*, Nitra 2003.

³ I. Krupová, *Rozvíjanie regionálneho povedomia žiakov 1. stupňa ZŠ so zameraním na využívanie tradičných ľudových remesiel*. [w:] *Dimenzie a perspektívy rozvoja osobnosti jednotlivca v súčasnej škole II. Predškolská pedagogika. Elementárna pedagogika. Výchova a umenie*, pod red. Ivana Krupová, Beáta Akimjaková, Ružomberok 2009.

⁴ E. Horváthová, *Cigáni na Slovensku*, Bratislava 1963.

i anegdoty, krótkie zwroty bez znaczenia na rozgrzewkę języka, uzupełnianki, czarodziejskie i magiczne zaklęcia, powitania, toasty. Liryka albo poezja ludowa jest głównie reprezentowana przez pieśni – *gila*, które tworzą wyrazistą jedność z melodią. Taneczna piosenka jest zazwyczaj powiązana z tekstem humorystycznym, a smutna opowiada o wydarzeniach i doświadczeniach z życia Romów⁵.

ROMSKA BAJKA – PARAMISA

Dla powstania i egzystencji bajki istotne jest odbieranie opowiadanych opowieści jako fikcji poetyckiej, kiedy narrator i jego słuchacze wiedzą, że chodzi o wymyślonych bohaterów, środowisko, historie, nie oznacza to jednak, żeby bajka nie miała bezpośredniego i intensywnego związku z prawdziwym życiem i światem. Bajka przedstawia świat z wymyślonymi postaciami i fikcyjnymi historiami, jest dla słuchaczy metaforą i symboliką. Bajka stawiała wysokie wymagania narratorom. Wymagała od nich dobrej pamięci, poczucia kompozycji, gotowości do improwizacji, zdolności do renderowania postaci, sytuacji, otoczenia, obrazowania dramatycznej gradacji fabuły z umiejętnością odpowiedniego intonowania, zmiany lokalizacji i dynamiki głosu, korzystania z niewerbalnych środków komunikacji. Oficjalnymi narratorami byli mężczyźni. Kobiety pełniły funkcje narratorki tylko w domu, kiedy opowiadały bajki dzieciom. Nikomu nie pozwalano wtrącać się do monologu narratora. Dyskusja na temat wysłuchanej bajki mogła rozwijać się dopiero wtedy, kiedy narrator zakończył swój monolog. Z drugiej strony, głośne wyrażanie uczuć i emocji, krótkie komentarze były wyrazem uznania dla narratora. *Bare Aramisa*, długie bajki lub bajki z wątkiem przypisane do grupy *vitejzika paramisa* są opowiadane do dziś. Możliwości narratora są już znacznie niższe. Spotkania, podczas których były opowiadane stare opowieści, dzisiaj nie są już codziennością. Powodem jest zmiana stylu życia społeczności romskiej oraz stopniowa destrukcja ich własnej kultury wyrażona w bajce. Narratorskie spotkania są obecnie coraz częściej wypierane zwłaszcza przez telewizję⁶.

PIEŚNI – GILI

Ważną i nadal żywą w tradycji folkloru Romów jest pieśń ze specjalnymi cechami. Wielu etnomuzykologów uważa, że obecne w muzyce i pieśniach Romów oryginalne romskie specyfika ustępują przed elementami, które Romowie czerpią z otoczenia muzyko-etnicznego, w którym żyją. Według tych poglądów można romską pieśń i muzykę bliżej identyfikować, czy chodzi o pieśni Romów żyjących na Słowacji, czy też o wpływy węgierskie, rumuńskie, bałkańskie, albo inne. Utwory zazwyczaj mają dwa główne funkcjonalne więzy, rytualne i życiowo-sytuacyjne. Z funkcją pieśni wiąże się stylowa swoistość zawodowa, życiowa i tematyczna. Funkcja pieśni ostatecznie decyduje o jej sensie i celu. Romską pieśń ludową w zasadzie zastępuje w romskim repertuarze folklorystycznym poezje

⁵ M. Hübschmannová, *Slovesná tvorba slovenských Romů*, [w:] *Slovenskej národopis*, Bratislava 1988.

⁶ V. Fabianová, *Folklorná tvorba Rómov*, dz. cyt.

ludową⁷. Podstawą klasyfikacji pieśni ludowej – poezji Romów na Słowacji dla Hübschmannowej⁸ były wyniki badań z terenu i własna dyferencjacja pieśni romskich. Romowie dzielą swoje pieśni na dwie kategorie:

- *phurikane gila* – starodawne, stare pieśni, – *halgato*, *czardasze*,
- *neve gila* – nowoczesne, nowe pieśni – rom – pop, *noworomskie pieśni*, *nowe halgato*, *nowe czardasze*.

Z takiego podziału jest oczywiste, że początkiem pieśni jest doba, kiedy pieśń powstała. Granica między dwiema głównymi kategoriami jest związana z zanikiem tradycyjnej kultury na Słowacji⁹, wraz z pojawieniem się przemysłu i technologii, które w ostatnich dziesięcioleciach umożliwiły przenikanie muzyki komercyjnej do tych najdalszych zakątków. Dla sklasyfikowania romskiej pieśni decydującym jest okres powstania pieśni oraz jej melodia. Zaliczenie pieśni do pierwszej podgrupy nowych utworów nie uzasadnia tekst, ale jej melodia, która jest inspirowana współczesną muzyką popularną, dlatego jest uzasadnione oznaczenie pieśni jako *rom-pop*.¹⁰ Specyficzną grupę romskiej poezji pieśniowej tworzą pieśni z motywem miłości. Z aspektu specyfikacji i dyferencjacji, o jaką miłość chodzi, lub komu ta miłość jest okazywana, można podzielić pieśni o miłości na: pieśni o miłości do mężczyzny, lub pomiędzy mężczyzną a kobietą, pieśni w których jest wyrażana miłość do matki, rodziców, dzieci itp. Prawdziwymi miłosnymi pieśniami są utwory należące do kategorii *kamadune gila*. Odzwierciedlają szczególnie charakter relacji grup romskich. Zakochanie się, miłość jest wyrażana często najprostszymi połączeniami. *Me tut kamav* – chcę cię, kocham cię, albo metaforycznie, charakterystycznymi romskimi idiomami, na przykład *ajsi šukar sal* – jesteś piękna.¹¹

NAJWYBITNIEJSZE OSOBY W HISTORII ROMSKIEJ MUZYKI NA SŁOWACJI

Romska prymistka Panna Cinková

Skrzypaczce – wirtuozce Pannie Cinkowej poświęcono już wiele badań, tak na Słowacji, jak i na Węgrzech. Dziadkiem Panny Cinkowej był Alexander Cinka, który od roku 1706 był muzykantem na dworze Franciszka Rakoczego w Roźniawie. Alexander Cinka i jego dwaj synowie podczas pobytu na dworze Franciszka Rakoczego skomponowali najbardziej znane utwory. Ich autorstwo przypisuje się utworom: Rakoczego psalmy, Rakoczego duma, Rakoczego pożegnanie itp. Miejsce i data urodzenia Panny Cinkowej jest nieznana. Według wielu autorów miejscem jej urodzenia jest miejscowość Gemer. Prawdopodobnie tutaj zauważył jej talent ziemianin Jan Lanyi, który przejął wychowawstwo nad utalentowaną dziewczyną. Dziewczyna zaczęła uczęszczać do szkoły, najpierw w Gemer, później w Roźniawie, gdzie uczęszczała na prywatne lekcje muzyki.

⁷ O. Elschek, *Pojem a základné znaky hudobného folkloru*, [w:] *Hudobno-vedné štúdie III*, Bratislava 1959.

⁸ M. Hübschmannová, *Slovesná tvorba slovenských Romů*, dz. cyt.

⁹ J. Krížová, I. Krupová, *Vybrané špecifiká regionálnej výchovy v okolí Banskej Bystrice*, Banská Bystrica 2007.

¹⁰ V. Fabianová, *Folklórna tvorba Romov*, dz. cyt.

¹¹ E. Davidová, *Lidová hudba a písně Romů*, [w:] *Černobílý život*. Praha 2000.

Panna Cinka swoją grą na skrzypcach, a także dzięki urokowi osobistemu wkrótce stała się perłą dworów szlacheckich. Zagrała dla Pálffiego w pałacu Balassowskim w Bratysławie, jak również dla cesarzowej Marii Teresy. Panna Cinka jest uważana za autorkę i wykonawczynię pieśni do słuchania halgató, czardasze i werbunków w nowym duchu stylu nowowęgierskiego.¹²

Romski prymista Jozef Pit'o

W literaturze znajdujemy bardzo krótkie informacje o legendarnym romskim prymście Józefie Pit'ovi. W latach czterdziestych XIX wieku miał własną kapełę, z którą grywał dla liptowskich ziemian i niemieckich mieszczan. Szczególną uwagę zwraca się na jego uczestnictwo podczas Memorandum i na spotkaniach Maticy Słowackiej. Należał do grupy utalentowanych muzyków, tzw. sluchári, czyli ci, którzy nie znali nut. Na odtworzenie melodii wystarczyło, aby usłyszał melodię tylko raz. Ta melodia dostała się najpierw do jego palców brzękaniem do strun skrzypiec. Te wysłuchane i opanowane już pieśni powtarzał i przekształcał dla swojej kapeli u ziemianina Jura Luby. Z tą osobą wiąże się ulubiony utwór Pit'a Švihrovská duma. Inne Pit'owe utwory, zwłaszcza liptowskie pieśni ludowe śpiewane podczas sianokosów zanotował i zharmonizował dopiero jego syn Aleksander.¹³

ZAKOŃCZENIE

Na Słowacji jest około 90 tysięcy obywateli narodowości romskiej. Niektórzy mówią tylko językiem romskim. Romowie mają swoją własną kulturę. Mają wrodzony talent muzyczny, są dobrymi śpiewakami, tancerzami, bardzo dobrze potrafią grać na instrumentach muzycznych. Mają oryginalny typ muzyki i tańca, swój własny folklor. Z ich szeregów pochodzi wielu znanych słowackich artystów. Typowym instrumentem muzycznym Romów są cymbały i skrzypce. Oprócz dobrej muzyki, rytmiczne i dynamiczne są również cygańskie pieśni i tańce. Stroje podczas występów Romów cechuje wielobarwność, są ozdobione różnymi chustkami i biżuterią. Na Słowacji jest wiele słynnych romskich grup i wokalistów. Romska muzyka jest bardzo popularna, ponieważ jest pełna energii i zabawy.

Anna Nemcová
Mária Migrová

Bibliografia:

- Fabianova V., *Folklorna tvorba Rómov*, Nitra 2003.
 Horváthová E., *Cigáni na Slovensku*, Bratislava 1963.
 Hűbschmannová M., *Slovesná tvorba slovenských Romů*, [w:] *Slovenský národopis*, 36, 1, Bratislava 1988.
 Elsček O., *Pojem a základné znaky hudobného folkloru*, [w:] *Hudobno-vedné štúdie*, III Bratislava 1959.
 Davidová E., *Lidová hudba a písne Romů*, [w:] *Černobílý život*. Praha 2000.

¹² J. Drenko, *Rómska primáška Panna Cinková*, [w:] *Neznámi Rómovia*. Bratislava 1992.

¹³ V. Majerčiak, *Legendárny primáš Jozeko Pit'o*. [w:] *Neznámi Rómovia*. Bratislava 1992.

- Drenko J., *Rómska primáška Panna Cinková*, [w:] *Neznámi Rómovia*. Bratislava 1992.
- Križová J., Krupová I., *Vybrané špecifiká regionálnej výchovy v okolí Banskej Bystrice*. Banská Bystrica 2007.
- Krupová I., *Rozvíjanie regionálneho povedomia žiakov 1. stupňa ZŠ so zameraním na využívanie tradičných ľudových remesiel*, [w:] *Dimenzie a perspektívy rozvoja osobnosti jednotlivca v súčasnej škole II. Predškolská pedagogika. Elementárna pedagogika. Výchova a umenie*, red. Ivana Krupová, Beáta Akimjaková, Ružomberok 2009.
- Majerčiak V., *Legendárny primáš Jožko Piťo*, [w:] *Neznámi Rómovia*. Bratislava 1992.
- Pollák V., *Potenciál cirkvi a náboženských spoločností pri integrácii Rómov do spoločnosti*, [w:] *Kultúrne kontexty sociálnej interakcie a sociálnej komunikácie v etnicky zmiešaných lokálnych spoločenstvách*, Nitra 2009.

SUMMARY

Folklore of Romanies

During the last few years a considerable attention has been devoted to speaking and writing about Romani culture, especially their folklore. Our work is an introduction to the study of gypsy folk literature and music. Our aim was to present a compact presentation of knowledge about the Romani folklore, its forms, genres and contents which, in our opinion, are the source of understanding the inwardness of the Romani ethnic group. There can be shown the particularity of the Romani society, their ethical and moral regulators, the system of values and their aesthetic and religious opinion.

Keywords: Folklore, Romani, Romani Folk Literature and Music.

RESUME

Rómovia folklór

V posledných rokoch sa čoraz viac hovorí a píše o rómskej kultúre, zvlášť o folklóre. Naša práca je úvodom do štúdia rómskej ľudovej slovesnosti a hudby. Našou snahou bolo podať čo najucelenejší prehľad poznatkov o rómskom folklóre, jeho formách, žánroch a obsahoch, ktoré sú podľa našej mienky prameňom k poznávaniu vnútorného života rómskeho etnika. V nich sa premieta osobitosť rómskej spoločnosti, základné etické a morálne regulátory, hodnotový systém i estetické, či náboženské názory.

Kľúčové slová: folklór, Rómovia, slovesná a hudobná tvorba Rómov.

